YERBAG'IR TUGMACHAGUL(MALVA L.) O'SIMLIGINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

Amirova Muhayyo Sobir qizi
JDPU Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya va uni o'qitish metodikasi kafedrasi stajor-o'qituvchi
Abdunorova Iroda Baxtiyor qizi
JDPU Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada quyoshli o'lkamizda o'sib kelayotgan dorivor o'simliklardan biri yerbag'ir tugmachagulning morfologik fiziologik xususiyatlari va uning dorivor o'simlik sifatida xalq tabobatidagi o'rni haqida ma'lumot berilgan.
Kalit so'zlar: Yerbag'ir tugmachaguli, tugmachagul (Malva),yig'ma meva, gulkosacha, turkum, M.neglecta, M. mauritana, M. silvestris, M. bucharica.

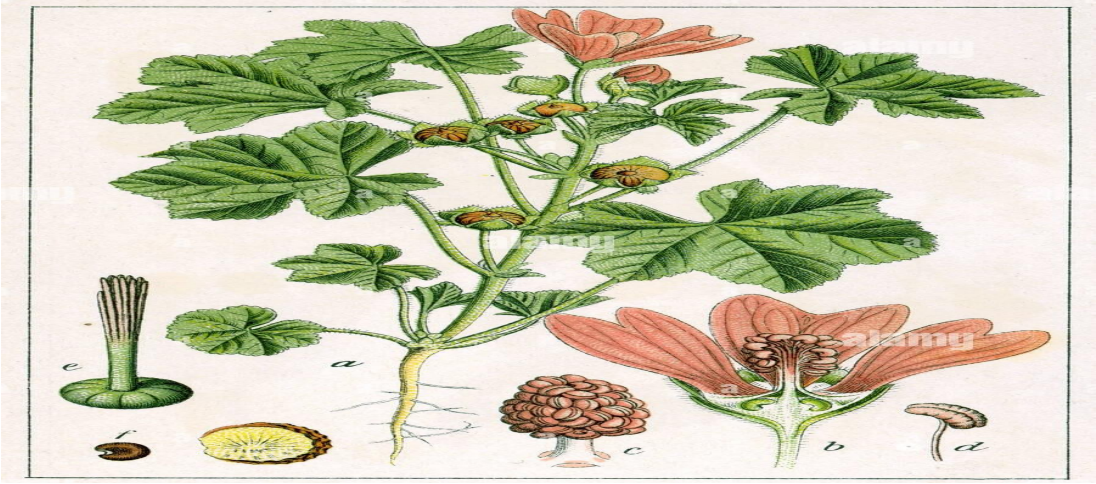
Bugungi kunda farmasevtika sanoatida ishlab chiqariladigan dori darmonlarning asosiy qismi o'simliklardan olinadi.Shu bois prezidentimizning "Yovvoyi xolda o'suvchi dorivor o'simliklarni muhofaza qilish, madaniy xolda yetishtirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora tadbirlari to'risidagi 10.04.2020 yil PQ-4670 qarori ijrosini ta'minlash maqsadida yerbag'ir tugmachagul o'simligining foydali dorivorlik xususiyatlarini yanada chuqur o'rganish maqsadga muvofiq.

O'simlikning morfologik belgilari.Yerbag'ir tugmachaguli gulxayridoshlar (Malvaceae) oilasiga mansub bo'yi 10-40 sm keldigan,bir yillik begona o't.Poyasi sershox,yer bag'irlab yoki yonboshlab o'sadi.Ildizi o'q ildiz tizimli.Barglari uzun bandli, yaproqlari yumaloq, cheti 5-7 ga bo'lingan va poyada ketma-ket joylashgan.Pushti rangli gullari barg qo'ltig'ida joylashgan.Gultojibarglari 5ta,erkin,gulkosachabarglarga nisbatan 2 marta uzun.Changchilari ko'p,iplari birikkan, urug'chini o'rab turadi. Yerbag'ir tugmachaguli apreldan sentabrgacha gullaydi.Mevasi tugmachasimon quruq meva,mayin tuklar bilan qoplangan,12-16 ta mevachadan tashkil topgan yig'ma meva.

Tugmachagul (Malva) turkumining kimyoviy tarkibi.Tugmachagulning amaliy ahamiyati katta. O'simlik tarkibida polisaxaridlar (9-12%), karotin (12 %), alkaloidlar, flavonoidlar, taninlar, yog ' kislotalari (malvik va steril) mavjud. Barglarda polisaxaridlarning tarkibi 20% ga yetishi mumkin, shuningdek, S vitamini va karotenoidlar mavjud. Gullari Malvin va malvidin rangli antosiyaninlarni o'z ichiga oladi, ular qimmatbaho oziq-ovqat bo'yoqlari bo'lib, ularning rangi kislotalilik xususiyatiga qarab o'zgaradi .Urug'lar 18% yog'ni o'z ichiga oladi.

Dorivorlik xususiyatlari.Tugmachagulning quritilgan bargi,guli va urug'i xalq tabobatida ichni yumshatuvchi dori sifatida ishlatiladi.Undan tayyorlangan damlama shamollashda qo'llaniladi.Qadimgi Yunonistonda Malva miloddan avvalgi VII-VIII asrlarda davolash uchun ishlatilgan. Pifagoriylar Malvani **ichak kasalliklar**i va **kuyishlar** uchun dorivor o'simlik sifatida ishlatishgan. Qadim zamonlarda Malvani **ginekologik kasalliklar** uchun ishlatishgan shuningdek, zaharlanishda antidot sifatida ishlatilgan. Bundan tashqari, Malva tug'ruqxonada ishlatilgan. XIX asrga qadar Vengriya va Ruminiyada bu o'simlikning ildizlari abortiv ta'sirga ega ekanligiga ishonishgan. U Yevropaning eng qadimgi foydali o'simliklari guruhiga mansub.Malvani oshqozon trakti, kolit, enterit, enterokolitlarning yallig'lanishi uchun ishlatish mumkin. Og'iz va tomoq kasalliklarida o'simlik damlamasi orqali chayish tavsiya etiladi. Tugmachagulning bargi va gulidan tayyorlangan damlama shamollashda qo'llaniladi. Undan tola olinadi va dori tayyorlanadi. Manzarali o'simlik sifatida ekiladi. Malva o'simligi salat va sho'rvalar tayyorlash uchun ishlatiladi. Undan tayyorlangan ovqat yong'oq ta'miga ega bo'ladi. Oshqozon-ichak trakti kasalliklari uchun parhez mahsuloti sifatida ishlatiladi, kuchli antioksidant

ta'sirga ega. Urug'lari pishloq ta'miga ega va ziravorlar sifatida ovqatga ishlatish mumkin.Tugmachagul (Malva) turkumiga mansub turlar yer yuzining tropik va subtropik mintaqalarida xususan, bizning yurtimizda ham keng tarqalgan. Bu turkum vakillarining inson hayotidagi roli katta ekanligini hisobga olib, undan to'g'ri foydalanish va sanoatda foydali dori-darmon ishlab chiqarishni keng yo'lga qo'yishimiz kerak bo'ladi. Avvalombor biz bu turkum vakillarining morfologik va anotomik xususiyatlarini, tarqalgan joylarini, o'sish sharoitini, atrofga moslashish omillarini, ularning foydali va zararli taraflarini aniq bilishimiz kerak. Misol uchun uning zararli tarafi madaniy o'simliklar orasida begona o'simlik sifatida tez ko'payishi va hosildorlikka zarar yetishiga olib kelishi mumkin. Chorva mollari uchun bir tarafdan ozuqa hisoblanadi. Lekin bu turkum vakillarining zararidan ko'p foydali taraflari mavjud. Tugmachagul turkumlarining vakillari ham bo'yoqbob o'simliklardan bo'lib, ulardan olingan rang paxta ipak va jundan tayyorlangan matolarni bo'yash hamda oziq-ovqat mahsulotlariga rang berishda ishlatiladi.

1-rasm.Yerbag'ir tugmachagul. a-o'simlikning umumiy ko'rinishi;
b-gulining tuzilishi; c-changchilari;d-urug'chisi; e-poyasi; f-mevasi;

Xulosa qilib aytganda dorivorlik xususiyatlari bilan hech bir o'simlikdan qolishmaydigan tabiiy holda o'sadigan tugmachagul o'simligini xalq tabobatida va farmasevtika sanoatida keng qo'llanilishi va uning kimyoviy tarkibini yanada chuqurrroq o'rganish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1 Atabayeva H. "O'simlikshunoslik" T. 2008 yil
2.G.S.Tursunbayeva , G.M. Duschanova , J.S.Sadinov "Botanika" Toshkent 2020.
3.I.H.Hamdamov, E.I.Hamdamova, G.A.Suvonova, M.Begmatov "Botanika va o'simliklar fiziologiyasi" Toshkent 2017.
4.O'. Paratov, L. Shamsualiyeva, E. Sulaymonov "Botanika" Toshkent 2010.
5.www.arxiv.uz